

ВІДГУК

**офіційного опонента кандидата юридичних наук,
старшого дослідника Шкуропацького Олександра Івановича на
дисертацію Дурач Ольги Анатоліївни “Організаційно-правові засади
діяльності судів загальної юрисдикції України в умовах воєнного стану”,
подану на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 “Право”
за спеціальністю 081 “Право”**

Актуальність теми дослідження. Право на судовий захист є однією з ключових гарантій демократичної правової держави та визначає реальний рівень забезпечення прав і свобод людини. Конституція України у статті 55 закріплює право кожного на звернення до суду для захисту своїх прав, що узгоджується з положеннями статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод щодо справедливого і безстороннього судового розгляду. Судова влада, відповідно до статей 124–131 Конституції України, здійснюється виключно судами й охоплює всі правові спори, виконуючи не лише правозастосовну, а й правозахисну та стабілізаційну функції.

Умови воєнного стану посилюють значущість судової влади, адже в період загроз державі необхідно забезпечувати як безпеку, так і непорушність конституційних прав людини. Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації з 2022 року створила для судової системи безпрецедентні виклики: припинення роботи судів на окупованих територіях, переміщення судових установ, загрозу життю та безпеці суддів і працівників апарату, необхідність збереження матеріалів справ та відновлення доступу громадян до правосуддя. У таких умовах організація діяльності судів потребує нових підходів, що враховують територіальні, процесуальні, технологічні й безпекові фактори.

Війна також виявила суттєву прогалину нормативного регулювання. Норма, що безпосередньо стосується роботи судів у період воєнного стану, стаття 26 Закону України “Про правовий режим воєнного стану” – має декларативний характер і не охоплює ключових аспектів функціонування

судової системи в умовах збройного конфлікту. Відсутні чіткі процедури зміни територіальної юрисдикції, порядку евакуації судових установ, захисту електронних баз даних, організації судового процесу під час ракетних атак або обмежень енергопостачання.

Сукупність зазначених факторів зумовлює необхідність комплексного наукового дослідження організаційно-правових засад діяльності судів загальної юрисдикції в умовах воєнного стану. Актуальність теми посилюється як відсутністю ґрунтовних наукових розвідок у цій сфері, так і потребами практики, яка вимагає оперативних і водночас юридично виважених рішень щодо забезпечення стабільності правосуддя.

Таким чином, актуальність дослідження обумовлена конституційними вимогами, сучасними безпековими викликами, прогалинами правового регулювання та стратегічною потребою забезпечити безперервність функціонування судової влади в умовах воєнного стану. Робота спрямована на формування науково обґрунтованих рішень для удосконалення організації діяльності судів загальної юрисдикції та розвиток сучасної моделі правосуддя, здатної діяти в умовах надзвичайних загроз.

Отже, тема дисертаційної роботи О. А. Дурач на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – “Право” має теоретичне та практичне значення і є важливою для подальшого розвитку національної моделі правосуддя, удосконалення організаційно-правових механізмів діяльності судів в умовах воєнного стану та забезпечення ефективної реалізації конституційного права на судовий захист у періоди надзвичайних загроз.

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Методологічна основа дослідження вибудована дисертанткою послідовно та науково виважено. У роботі застосовано системний, історико-правовий, концептуальний, логіко-аналітичний, емпіричний і міждисциплінарний підходи, що відповідає багатовимірності досліджуваної проблематики та забезпечує її всебічне розкриття. Обґрунтованість методології виявляється у

логічному зв'язку між метою, завданнями та використаними методами, а також у поєднанні теоретичного, нормативного та емпіричного рівнів аналізу судової влади як динамічної інституції в умовах воєнного стану.

Достовірність отриманих результатів підтверджується широкою й репрезентативною джерельною базою: законодавством України, актами міжнародного права, матеріалами судової практики, науковими працями українських та зарубіжних авторів, статистичними даними. Використання різнотипних джерел дає змогу коректно співвіднести теоретичні положення з реальними практичними обставинами функціонування судової влади в період збройного конфлікту.

У дисертації комплексно розкрито сутність судової влади з урахуванням інституційного, функціонального та змішаного підходів, визначено місце судів загальної юрисдикції в сучасній моделі судоустрою, підкреслено значення конституційних принципів правосуддя. Висновок про те, що змішаний підхід до розуміння судової влади відображений у Конституції України та чинному законодавстві, є аргументованим і коректно інтерпретує нормативний зміст відповідних положень.

Одним із ключових положень роботи є доведення фрагментарності нормативного регулювання діяльності судів під час воєнного стану. Закон України "Про правовий режим воєнного стану" окреслює лише загальні засади організації роботи судових інституцій і не містить процедурних механізмів, необхідних для забезпечення безперервного правосуддя в умовах воєнних дій, зокрема порядку зміни територіальної юрисдикції, релокації судів, збереження матеріалів справ, гарантій безпеки суддів та учасників процесу, цифрової стійкості судових інформаційних систем.

У роботі було здійснено ґрунтовний аналіз умов функціонування судів після початку повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України. Дисертантка детально висвітлила питання евакуації суддів і працівників апарату, переміщення матеріалів справ, організації роботи на нових територіях, складнощів комунікації між судами та органами судової влади

різних регіонів. Достовірність наведених фактів підтверджується офіційними даними, матеріалами судової влади. Висновок щодо необхідності інституціоналізації процедур релокації судів, уніфікації правил зміни підсудності, посилення кіберзахисту та цифрової стійкості є логічним і методологічно вмотивованим.

Аргументація підкріплена аналізом практики Верховного Суду, розпорядженнями його Голови щодо зміни територіальної підсудності, матеріалами про переміщення судів, а також міжнародним досвідом держав – членів ЄС і НАТО. Разом із тим, дослідження могло б бути підсилене ширшим використанням порівняльно-правового матеріалу, зокрема досвіду держав, що вже проходили крізь збройні конфлікти (Хорватія, Ізраїль, Грузія). Це дозволило б глибше структурувати висновки та зробити їх більш універсальними.

Обґрунтованість і практичність пропозицій дисертантки є однією з сильних сторін роботи. Сформульовані рекомендації спрямовані на вдосконалення законодавства про воєнний стан у частині судоустрою; унормування процедур зміни підсудності та релокації судів; розвиток дистанційного судочинства та цифрових інструментів; підвищення безпеки учасників процесу; можливість відновлення окремих елементів військової юстиції; упровадження спеціалізації щодо справ про міжнародні злочини. Важливими також є пропозиції щодо прийняття спеціального закону про функціонування судової системи в умовах воєнного стану й створення єдиного механізму цифрової безпеки судових органів.

Разом з тим, окремі рекомендації потребують уточнення практичних механізмів реалізації. Зокрема, ініціатива щодо створення спеціалізованих палат або судів у справах про міжнародні злочини вимагає детальнішого обґрунтування організаційної моделі, визначення меж компетенції та узгодження з міжнародними стандартами.

Загалом сформульовані в дисертації положення, висновки та рекомендації: є науково виваженими, логічно послідовними та відповідають

сучасному стану розвитку юридичної науки; ґрунтуються на комплексному аналізі нормативних джерел, судової практики та міжнародного досвіду; мають високий рівень достовірності, підтверджений практичними даними; відзначаються значною теоретичною й практичною цінністю для розвитку судової влади України.

У підсумку слід зазначити, що О. А. Дурач підготовлено роботу, яка має високий ступінь наукової опрацьованості, характеризується внутрішньою логікою та відповідністю вибраній темі. Загалом отримані наукові результати становлять вагомий внесок у вдосконалення правового механізму забезпечення діяльності судів загальної юрисдикції в умовах воєнного стану та відповідають вимогам, що висуваються до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії.

Наукова новизна. Оцінюючи наукову новизну дисертаційної роботи О. А. Дурач, слід підкреслити, що авторкою здійснено комплексне дослідження правових засад функціонування судів загальної юрисдикції в умовах воєнного стану, яке є надзвичайно актуальним та водночас недостатньо дослідженим у сучасній юридичній доктрині. Наукова новизна отриманих результатів проявляється як у теоретичному обґрунтуванні ключових категорій, так і в запропонованих практико-орієнтованих рішеннях, спрямованих на підвищення ефективності судової діяльності в умовах надзвичайних правових режимів.

По-перше, авторкою здійснено системний аналіз правового механізму забезпечення діяльності судів загальної юрисдикції в умовах воєнного стану не лише як сукупності нормативно визначених елементів, а як динамічної, багаторівневої системи, що функціонує в умовах підвищених ризиків, оперативних обмежень та необхідності гнучкого управління. Такий підхід дав змогу запропонувати нове бачення структури цього механізму, виокремивши його організаційну, функціональну, ресурсну та гарантійну складові.

По-друге, наукову новизну становить уточнення змісту принципів діяльності судів у період дії воєнного стану, зокрема принципу безперервності здійснення правосуддя. Авторка переконливо доводить, що його реалізація є ключовою умовою забезпечення конституційного права на судовий захист

навіть за умов суттєвих загроз національній безпеці. Запропонована інтерпретація цього принципу має важливе значення для подальшого нормотворчого врегулювання та практичного функціонування судової системи.

По-третє, дисертанткою запропоновано науково обґрунтовані рекомендації щодо вдосконалення організаційних і кадрових процедур у судах загальної юрисдикції під час дії особливих правових режимів. У роботі обґрунтовано можливість упровадження диференційованих підходів до планування кадрового забезпечення судів, механізмів тимчасової релокації та оптимізації навантаження на суддів і працівників апарату суду.

По-четверте, новим є застосований у дисертації підхід до аналізу практики реалізації окремих аспектів правового регулювання діяльності судів у період воєнного стану. Він передбачає оцінку реальних управлінських рішень, адаптаційних процедур і організаційних інновацій, запроваджених у судовій системі у 2022–2024 роках. Авторкою систематизовано низку проблемних аспектів, що виникли під час правозастосування, та запропоновано шляхи їх подолання.

Разом із тим варто зазначити, що, попри значну наукову цінність дослідження, окремі положення потребують подальшої розробки. Зокрема, дисертанткою частково використано потенціал кількісних методів, які могли б посилити доказовість сформульованих висновків. Потребує також глибшої конкретизації порівняльно-правовий аналіз іноземних моделей функціонування судових систем у надзвичайних ситуаціях, що дозволило б розширити дослідницький контекст і підвищити практичну релевантність результатів.

У цілому отримані наукові результати свідчать про вагомий особистий внесок здобувачки у розвиток теорії правового механізму забезпечення діяльності судів загальної юрисдикції в умовах воєнного стану та становлять ґрунтовне підґрунтя для подальших комплексних досліджень у цій сфері.

Повнота викладення основних результатів дисертації в опублікованих наукових працях. За темою дисертації опубліковано сім наукових праць, зокрема: два розділи у колективних монографіях, виданих у

зарубіжних виданнях; три статті у фахових наукових журналах категорії «Б»; дві доповіді, представлені на науково-практичних конференціях і семінарах. Опубліковані авторкою роботи у повній мірі відображають зміст основних положень і висновків дисертаційного дослідження, що свідчить про забезпечення належної апробації результатів. Зазначені публікації надали можливість представникам наукової спільноти, фахівцям судової системи та іншим зацікавленим особам ознайомитися з результатами проведеного дослідження.

Практичне значення одержаних результатів дисертаційної роботи О. А. Дурач полягає в обґрунтованості та можливості безпосередньої імплементації сформульованих у дослідженні теоретичних положень, висновків і рекомендацій у діяльність органів державної влади, суб'єктів правозастосування та інституцій, що забезпечують реалізацію відповідної державної політики у визначеній сфері.

Запропоновані у дисертаційному дослідженні концептуальні підходи та конкретизовані пропозиції можуть бути використані: при підготовці проєктів законів та підзаконних нормативно-правових актів; для вдосконалення чинних процедур нормопроектної роботи; у процесі проведення правової експертизи нормативних документів з метою усунення внутрішніх суперечностей, прогалин і дублювання правового регулювання.

Зміст наукових положень, сформульованих авторкою, сприяє підвищенню системності та узгодженості правового регулювання.

Результати дослідження мають прикладний характер і можуть бути використані у діяльності: судів під час тлумачення норм права та формування єдиної правозастосовної практики; органів публічної адміністрації – під час реалізації повноважень, підготовки адміністративних актів та рішень; правоохоронних органів – при кваліфікації правових ситуацій та виборі правових механізмів реагування.

Дисертаційна робота пропонує уточнений категоріальний апарат, визначає критерії оцінки правових явищ і алгоритмізує підходи до

правозастосування, що підвищує його передбачуваність та правову визначеність.

Висновки дослідження можуть бути використані: у діяльності центральних органів виконавчої влади та інших державних інституцій при формуванні галузевих політик; під час розроблення стратегічних і програмних документів; у вдосконаленні внутрішніх адміністративних процедур, регламентів та методичних матеріалів.

Запропоновані авторкою рекомендації можуть бути інтегровані у діяльність експертних та робочих груп, що забезпечує практичну значущість результатів.

Матеріали дисертації можуть бути використані: у правових експертизах нормативно-правових актів; у підготовці аналітичних довідок, висновків та рекомендацій для органів державної влади та міжнародних інституцій; у науково-дослідній роботі з оцінювання ефективності правових механізмів регулювання.

Розроблені у дисертації положення формують методологічну основу для високоякісного експертно-правового аналізу.

Результати дисертаційної роботи можуть бути інтегровані: у навчальні програми юридичних закладів освіти при викладанні відповідних дисциплін; у підготовку навчально-методичних матеріалів, практичних занять та спецкурсів; у процес наукового керівництва курсовими, магістерськими та кваліфікаційними роботами.

Положення дослідження можуть слугувати базою для подальших наукових розвідок, що підтверджує їх теоретико-практичну релевантність.

Дисертаційна робота О. А. Дурач має істотне практичне значення, оскільки її результати можуть бути безпосередньо використані у нормотворчій, правозастосовній, експертно-аналітичній, організаційно-управлінській та освітній діяльності. Запропоновані авторкою науково обґрунтовані рекомендації сприяють підвищенню ефективності правового регулювання та зміцненню правової визначеності у відповідній галузі суспільних відносин.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Разом з тим у роботі, поряд з позитивними аспектами, містяться й окремі недоліки, суперечливі або дискусійні положення, а саме:

1. Термін “правова реальність” (с.27) потребує конкретизації у правовому сенсі, оскільки наразі його використання залишається доволі абстрактним і може бути інтерпретоване неоднозначно. Рекомендовано дати чітке визначення поняття з посиланням на юридичну доктрину або наукові джерела.

2. Формулювання “умовно фізичний, територіальний критерій” (с.34) є нечітким. Необхідно уточнити методику визначення територіальної підсудності, зокрема врахування населення, адміністративного поділу, транспортної доступності та наявності технічних засобів для дистанційного доступу до суду.

3. У тексті наявне надмірне зосередження на конкретних статистичних даних та хронологічних деталях, зокрема: детальна статистика роботи судів Донецької області за 2022–2023 роки, розподіл справ за категоріями, а також точні дати запровадження надзвичайного та воєнного стану(с.69-70). Хоча такі дані є корисними для обґрунтування дослідження, їхнє включення безпосередньо у текст перевантажує основну аргументацію та ускладнює сприйняття матеріалу. Рекомендується перенести ці матеріали до додатків, залишаючи в тексті лише найважливіші тенденції та висновки.

4. У тексті (с.73, 86, 255) термін “дистанційне правосуддя” іноді змішується з поняттям “дистанційна робота суду”, що може створювати неоднозначність. Для уникнення термінологічної плутанини доцільно чітко розмежувати: дистанційну роботу суддів та працівників апарату, яка стосується виконання службових обов’язків поза межами приміщень суду, та дистанційне правосуддя (remote justice), яке охоплює здійснення судового провадження за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій без фізичної присутності учасників у залі суду. Таке розмежування забезпечує точність термінології та сприяє належній правовій визначеності в дослідженні організаційно-правових аспектів діяльності судів в умовах воєнного стану.

5. У роботі наведено посилання на законодавчі акти, висновки Вищої ради правосуддя, а також статистичні дані з Єдиного державного реєстру судових рішень. Водночас деякі твердження залишаються без конкретного джерела підтвердження. Наприклад, формулювання “За нашими оцінками” (с.99) не містять прямого посилання на джерело інформації.

З огляду на це рекомендується уточнити джерела для таких висновків, використовуючи наукові праці, аналітичні звіти, офіційні статистичні дані та інші авторитетні документи. Це забезпечить обґрунтованість викладених положень та підвищить наукову достовірність дослідження.

6. У тексті потребує уточнення та більш коректного формулювання положення щодо можливості застосування ч. 1 ст. 442 КК України у зворотному часі. Викладений висновок про те, що “відсутні будь-які правові заборони для застосування ч. 1 ст. 442 КК України у зворотному часі” (с.119), є надмірно категоричним і може викликати дискусію в науковому середовищі, з огляду на чутливість питання ретроактивного застосування кримінального закону.

Для забезпечення юридичної коректності рекомендується чітко зазначити, що дії, які становлять геноцид, уже на момент їх вчинення визнавалися міжнародним злочином відповідно до норм звичаєвого міжнародного права. Саме ця обставина унеможливує порушення вимог ст. 7 Європейської конвенції з прав людини та дозволяє застосування відповідних норм кримінального законодавства без порушення принципу *nullum crimen sine lege*.

Окремо слід підкреслити, що у справі щодо Голодомору 1932–1933 років правова кваліфікація має виключно декларативний, а не каральний характер, оскільки всі особи, дії яких досліджувалися, померли, і питання про притягнення їх до кримінальної відповідальності фактично не стояло. Такий підхід відповідає міжнародній практиці постфактум установлення юридичної оцінки історичних подій.

7. У роботі загалом правильно окреслено відмінність між поняттями “військові кримінальні правопорушення” (с.150) та “воєнні злочини” (с.150). Водночас аргументація потребує додаткового уточнення та посилення, щоб уникнути термінологічної неоднозначності.

По-перше, “військові кримінальні правопорушення” належать до сфери внутрішнього кримінального та дисциплінарного регулювання держави. Це діяння, що посягають на порядок несення військової служби, військову дисципліну та функціонування Збройних Сил України.

По-друге, “воєнні злочини” становлять категорію міжнародних злочинів, що передбачають порушення норм міжнародного гуманітарного права, та є предметом юрисдикції міжнародних кримінальних трибуналів. Їх кваліфікація базується не на національних, а на міжнародних нормативних актах.

Для коректності наукового викладу доцільно доповнити обґрунтування посиланнями на офіційні міжнародні джерела, які закріплюють саме таке розмежування, зокрема: Римський статут Міжнародного кримінального суду (ст. 8); документи Комісії міжнародного права ООН; Женевські конвенції та Додаткові протоколи. Таке уточнення забезпечить термінологічну точність і відповідність усталеним підходам міжнародного кримінального права.

8. У розділі 3.1 простежується значне тематичне зміщення в бік аналізу судової діяльності саме в умовах пандемії COVID-19. Такий дисбаланс призводить до того, що увага розділу переходить від ширшого поняття “особливих правових режимів” до більш вузької тематики, пов’язаної виключно з пандемічними обмеженнями. При цьому майже не розкритими залишаються інші типи правових режимів, у межах яких також відбувалася трансформація діяльності судів, зокрема: воєнний стан, режими, запроваджені у відповідь на терористичні загрози, надзвичайні стани неепідемічного характеру (техногенні, політичні кризи).

У результаті виникає враження, що порівняльний аналіз судових систем у контексті реагування на різні види надзвичайних обставин фактично звужується до аналізу лише одного – пандемічного – сценарію. Для збереження

концептуальної цілісності розділу доцільно доповнити його аналізом функціонування судів у межах інших типів особливих правових режимів, що дозволить показати ширший спектр механізмів адаптації та забезпечити відповідність заявленій тематиці дослідження.

9. У тексті (с.191) міститься твердження про те, що “головною складовою воєнної політики держави є система військової юстиції”. Таке формулювання видається надмірно категоричним і не має достатнього теоретичного чи емпіричного обґрунтування.

З позиції теорії національної безпеки та оборони воєнна політика охоплює широкий комплекс елементів: стратегічне планування, систему управління силами оборони, ресурси, оборонно-промисловий комплекс, військову доктрину, підготовку військ тощо. У цьому контексті система військової юстиції безумовно є важливою інституційною ланкою, проте вона виступає не “головною складовою”, а одним із функціональних елементів, що забезпечує підтримання законності, дисципліни та захист прав військовослужбовців.

Для збереження наукової коректності доцільно або: надати посилання на авторитетні теоретичні джерела, які підтверджують настільки значимий статус військової юстиції у структурі воєнної політики, або пом’якшити формулювання, зазначивши, що система військової юстиції є важливим інститутом забезпечення воєнної політики держави, а не її провідною чи визначальною складовою.

Такий підхід дасть змогу уникнути надмірних узагальнень та забезпечить відповідність твердження загальновизнаним підходам у сфері оборонної політики та військового права.

10. У розділі 3.3 спостерігається недостатня узгодженість термінів “надзвичайний стан”, “особливий правовий режим” та “воєнний стан” іноді застосовуються як взаємозамінні, без належного уточнення їхніх відмінностей щодо підстав введення, правових наслідків та повноважень органів влади. Це створює ризик двозначного тлумачення положень та ускладнює аналіз і

практичне застосування норм.

Висновок. Проведений аналіз дисертації Ольги Анатоліївни Дурач, тема: “Організаційно-правові засади діяльності судів загальної юрисдикції України в умовах воєнного стану” дозволив зробити наступні висновки:

1. Дисертаційне дослідження надзвичайно актуальним. В умовах активної збройної агресії проти України та значних викликів у системі правосуддя, зокрема щодо забезпечення безперервності роботи судів, доступу до правосуддя і захисту прав громадян, тема має велику суспільно-правову значимість. У роботі вдало поєднано теоретичний аналіз і практичні пропозиції щодо реформування судової системи, цифровізації та дистанційної організації судочинства.

2. Авторка вносить науковий внесок у кількох напрямках: систематизує проблеми, з якими стикаються суди загальної юрисдикції в умовах воєнного стану; пропонує модель нормативного врегулювання дистанційної роботи судів; обґрунтовує механізми зміни територіального розташування судів у надзвичайних чи воєнних обставинах. Ці пропозиції становлять значний практичний потенціал і можуть сприяти підвищенню стабільності функціонування судової системи в кризових умовах.

3. Дослідження побудовано на широкій методологічній базі: використано системний та порівняльно-правовий підходи, аналіз законодавства України, міжнародних стандартів, практики організації судів під час надзвичайних/воєнних режимів. Авторка також використовує емпіричні спостереження, що підсилює практичну значущість і реалізованість її пропозицій.

4. Результати дослідження можуть бути використані при внесенні змін до Закону України “Про судоустрій і статус суддів”, у розробці методичних рекомендацій для судів, підрозділів Державної судової адміністрації, а також при підготовці законопроектів, які б формалізували роботу судів під час воєнного або надзвичайного стану. Пропозиції з цифровізації, дистанційної

роботи, зміни підсудності судів мають реальний потенціал для підвищення ефективності та безпеки правосуддя.

5. Аналіз тексту дисертації свідчить про дотримання авторкою вимог авторського права та відсутність порушень принципів академічної доброчесності. Основні положення дисертації в належному обсязі були відображені авторкою у наукових публікаціях, кількість і якість яких відповідає вимогам Міністерства освіти і науки України.

6. За своєю актуальністю, ступенем новизни, постановкою та способом вирішення поставлених завдань, правовим, теоретичним та практичним підґрунтям, обґрунтованістю одержаних результатів, а також практичним значенням, дисертація повністю відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти чи наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, та наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 року "Про затвердження вимог до оформлення дисертації". Авторка дисертації, Дурач Ольга Анатоліївна, на підставі публічного захисту заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 "Право" за спеціальністю 081 "Право".

Провідний науковий співробітник

Центрального науково-дослідного інституту

Збройних Сил України кандидат юридичних наук, старший дослідник

Олександр ШКУРОПАЦЬКИЙ

